

KONFLIKTY Z HĽADISKA SPOLOČENSKÝCH VZŤAHOV V DRAMATICKEJ TVORBE JÁNA CHALUPKU, JOZEFA PALÁRIKA A JOZEFA GREGORA TAJOVSKÉHO

Ján Chalupka

(1791 – 1871)

- predstaviteľ klasicizmu (Hollý, Kollár, popis v maturitnej otázke č. 2)
- bol prvým úspešným slovenským dramatikom, pracoval ako farár v Brezne, v malomestskom živote našiel Chalupka prameň pre námety svojich veselohier – vedúcou silou v spoločnosti bolo meštianstvo, ktoré však podedilo mnoho chýb z odchádzajúcej feudálnej triedy (triedna nevedomosť, odnárodňovanie, poníženosť k šľachte, konzervatizmus, rodinkársky egoizmus, klebetníctvo, namyslenosť, neúprimnosť, ...) a Chalupka na tieto chyby poukazoval
- prvá hra – *Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali* (1830):
 - satirická fraška
 - dej sa odohráva v prostredí slovenského malomesta (Kocúrkova; uviedol do literatúry pojem „Kocúrkovo“, ktorým dodnes označujeme pomery a ľudí s obmedzeným myslením)
 - predstavil tu svet malého mesta s troma hlavnými zložkami spoločnosti:
 - 1) predstaviteľ feudalizmu – zeman a cirkevný inšpektor Pán z Chudobíc
 - 2) predstaviteľ malomestskej buržoázie – čižmársky majster Tesnošil a jeho rodina
 - 3) predstaviteľ mladej pokrokovej generácie – učiteľ Sloboda
 - je to obraz dvoch protichodných svetov – zanikajúceho feudalizmu a zrodu národne uvedomelej inteligencie
 - pán z Chudobíc a Tesnošil sú smiešne figúrky, ich názorová obmedzenosť a neschopnosť tvorivého činu sú vážnou prekážkou pochopiť súčasné spoločenské pomery – nástup kapitalizmu
 - rodiny pána z Chudobíc i Tesnošilova sú slovenského pôvodu, ale vzdávajú sa svojej slovenskej národnosti, aby si zachovali zdanie spoločenského významu, vzdávajú sa slovenskej reči a deformujú ju používaním maďarských a latinských slov a fráz, pričom však ani jednej poriadne nerozumejú
 - postavy sa stávajú smiešnymi tým, že chcú byť múdre, ich hlúposť a obmedzenosť je podaná formou anekdoty
 - protiklad tejto spoločenskej triedy (príslušníci úpadkového feudalizmu) vykreslil Chalupka v národne uvedomelom inteligentovi učiteľovi Slobodovi – v ňom sa črtá postava blízka štúrovskej generácii, z jeho názorov preráža duch národnej znášanlivosti
 - uvedením *Kocúrkova* začal Gašpar Fejérpatáky Belopotocký rad ochotníckych divadelných predstavení (1830), založil aj prvú verejnú knižnicu (1832)
 - obsah:
 - 1. dejstvo:

V Kocúrkove sa schádza konvent – idú voliť nového učiteľa. Tesnošil sa ho tiež účastní, podporuje voľbu susedovho syna, ktorý sa má oženiť s Aničkou (jeho dcéra). Madlena (Tesnošilova manželka) a Vojteška (ich suseda) sa zhovárajú o konvente (tvária sa ako priateľky, ale v súkromí na seba navzájom kujú pikle), čakajú netrpezlivo na výsledok. Príde kostolník, ale nechce povedať, koho zvolili, iba naznačuje, že väčšina je naklonená istému „repkárovi“. Tesnošil sa vracia, ale nenesie dobré správy – nezvolili Martina (Vojteškin syn, inak aj Vojtech, študent), ale akéhosi Turčana Slobodu. Madlena už nechce Aničku vydať za Martina, ale za Slobodu.
 - 2. dejstvo:

Kdesi v lese vedie Sloboda monológ. Prichádzajú za ním Vojtech, Škrivánok a Janík (Tesnošilov syn). Radi by jedli, nuž založia oheň a každý dá, čo má. V lese hvizdnú, prichádzajú zbojníci. Keď však zistia, že nie je čo ukradnúť, podedia sa so študentmi o jedlo. Všetci jedia, pijú, spievajú. Ráno zbojníci odchádzajú. Keď sa chlapci prebudia, zistia, že im zmizli husle. Myslia si, že im ich šlohli zbojníci, no po chvíľke ich nájdú. Janík sa budí priviazaný – darček na rozlúčku od zbojníkov. Študenti si pozbierajú veci a spievajúc odchádzajú.
 - 3. dejstvo:

Anička sa krášli, aby sa páčila novému učiteľovi. Tesnošil sa hnevá na Janíka, že je taký otrhaný, Madlena sa ho zastáva. Anička s Madlenou už čakajú učiteľa, no dočkajú sa len sklenára (Vojtech), drotára (Škrivánok) a miškára (Vojtech). Sloboda navštívi pána z Chudobíc. Ten po ňom chce, aby vyučoval deti po maďarsky. Sloboda to odmieta. Nechce sa ani oženiť s Aničkou, lebo ľúbi Ľudmilu (dcéru bývalého učiteľa Procházku). Tej i vyzná lásku a požiada ju o ruku. Ona prívolí. Všetci v Kocúrkove sú rozhorčení, neprajú Slobodovi v manželstve, pripravujú plány, ako sa mu pomstia.

- jeho tvorba mala ohlas v neskoršom období (Palárik)
- ďalšie hry: *Všecko naopak*, *Trasorítka*, *Trinásta hodina*, *Starúš plesnivec*
- jeho drámy sú zamerané proti odnárodňovaniu
- Chalupka písal pôvodne česky, potom hry prepísal do slovenčiny
- satirický román *Bendeguz*:
 - zosmiešňuje maďarský šovinizmus
 - vydal ho anonymne v Lipsku po nemecky

Slovenská literatúra porevolučných a matičných rokov

- 1. obdobie – roky absolutizmu (1849 – 59) – stagnuje literárny život:
 - neuspokojivé roky
 - 1852 – Bachov absolutizmus:
 - tlačový zákon, cenzúra, maďarizácia ⇒ nevychádzajú žiadne časopisy, prestávajú vychádzať aj Slovenské pohľady (1852)
 - J. Kollár – propaguje staroslovienčinu (od 1849 – Slovenské noviny)
 - 1852 – na Hodžov návrh napíše Martin Hattala *Krátku mluvnicu slovenskú* – úprava štúrovčiny podľa etymologických (historických) zákonov
 - funkcia novín:
 - almanachy (ročanky – Nitra, Concordia – úryvky diel, výber autorov)
 - cirkevné časopisy (Katólicke noviny, Cyril a Metod)
- 2. obdobie – uvoľnenie politického života (1860 – 1867):
 - pád absolutizmu – Októbrový diplom (1860) ⇒ zlepšenie situácie, uvoľnenie cenzúry a maďarizácie → národné myšlienky
 - memorandové zhromaždenie (6. – 7. júna 1861 v Trenčianskom Svätom Martine) – prijatý dokument Memorandum národa slovenského, ktorý zdôrazňoval rovnosť, bratstvo a slobodu všetkých národov Uhorska, tiež slovenského jazyka
 - 3 slovenské gymnáziá:
 - Revúca – 1862 (vyššie)
 - Martin – 1864 (nižšie)
 - Kláštor pod Znievom – 1869 (nižšie)
 - 1863 – založenie Matice slovenskej:
 - predseda – Štefan Moyzes
 - podpredseda – Karol Kuzmány
 - funkcie – osveta, vzdelávanie, časopisy, kultúrne a literárne otázky
 - humoristicko-satirický časopis Černokňažník
 - názov obdobia – matičné
 - politická strana Nová škola (1867) – snaha o zavedenie slobodného nažívania národov v Uhorsku, spolupráca s maďarskými liberálmi
- 3. obdobie – formovanie mladej literárnej generácie – začiatok realizmu:
 - 1867 – Rakúsko-maďarské vyrovnanie:
 - Slovensko pripadá do rúk Maďarom ⇒ maďarizácia
 - zatvorenie slovenských gymnázií (1874)
 - zatvorenie Matice slovenskej (1875)
 - postupne odchádzajú z národného života štúrovci a romantizmus pomaly ustupuje – nastupuje realizmus:
 - štýl stráca patetickosť, približuje sa viac hovorovej reči

- nové žánre a druhy
- do popredia sa dostáva próza (poviedky, črty a besednice (dedinské prostredie), arabesky a dokumentárna próza zo súčasného života)
- rozvíja sa aj dráma a poézia
- hlavný hrdina – realista, praktický muž činu

Jonáš Záborský

(1812 – 1876)

- historické drámy
- hra *Najdúch*:
 - kritika, obžaloba zemanstva
 - dej: zeman Kobozy zneuctil dievča, ale nechce sa priznať k svojmu dieťaťu, nakoniec ho k tomu prinútiť obyvatelia dediny

Ján Palárik

(1822 - 1870)

- patril k najvýznamnejším dramatickým spisovateľom matičného obdobia, vydával časopis Cyril a Metod, v ktorom kritizoval cirkev, žiadal zriadiť katedry slovenskej reči a literatúry v uhorských kňazských seminároch (→ bol mesiac väznený)
- vyslovil myšlienku o federatívnom Uhorsku
- v divadelných hrách videl výchovu ľudu
- spoluzakladateľ Novej školy (nepáči sa mu ich kolaborácia s Maďarmi a tak odchádza)
- píše hlavne veselohry
- veselohra *Inkognito* (1858):
 - satirický obraz odrodilého meštianstva, autor ho vidí realisticky, vysmieva sa z jeho mravov
 - námet čerpá zo slovenského malomesta v časoch Bachovho absolutizmu – Kocúrkovská tematika
 - kritika falošného uhorského vlastenectva, odrodilstva, hlúposti, spoločenskej pretvárkou, pomýlenej výchovy mládeže, sebeckta
 - zámerna postáv → komické situácie (nový prvok v slovenskej dramatickej tvorbe)
 - odhaľovanie skutočného charakteru postáv, víťazstvo lásky nad sebecktvom, ušľachtlosti nad špekuláciami, úcty k národu nad pohŕdaním národným citom
 - hlavné postavy: radný pán Potomský (syn Jelenfy), vdova po richtárovi (dcéra Eva (Everlína – pomadařčenie), Jelenský – básnik
 - dej: Jelenský dá inkognito Eve prsteň so svojím menom s ošúchaným koncom. Začína sa pripravovať svadba Evy s Jelenfym, ktorý je však na koniec vysmiaty a Eva si berie Jelenského (správny Slováč) a mení si meno späť na Eva
- veselohra *Drotár* (1860):
 - zámerna osôb
 - autor tu kladie do protikladu mravnú hodnotu pánov a obyčajných ľudí
 - obyčajný drotár sa dostane do rodiny továrnik, kde však všetkých prevýši svojimi ľudskými vlastnosťami
 - autor záporné postavy zobrazuje realisticky, veselohra je založená na zámene postáv
- hra *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* (1862):
 - zmierenie šľachty s obyčajným ľuďom a zemanstvom
 - zmierenie Maďarov so Slováčmi
 - hlavné postavy: Miluša (dcéra učiteľa Oriška, čestné slovenské dievča), grófka Eliza Hrabovská, zememerač Rohon (maďarón → Slováč), barón Ľudovít Kostrovický (pomadařčenie)
 - dej: Elizin tútor barón Kostrovický starší ju zasnúbi so svojím synom, ktorý o tom nevie. Prichádza do mesta a grófka sa chce presvedčiť, či je to dobrý manžel, tak sa vymení so svojou dobrou kamarátkou Milušou. To isté napadá aj baróna, ktorý sa zase vymieňa s Rohonom. Happyend (zaľúbia sa tí, ktorí sa zaľúbiť majú, na konci sú dve svadby)
 - romantické – happyend, láska, zmierenie

- idea – vzájomná úcta a porozumenie medzi slovenským a maďarským národom, autor chce touto hrou ukázať, ako by mohli žiť vo vzájomnej úcte a porozumení národy v Uhorsku
- niektoré časti – vo veršoch, rýmované
- v jeho hrách sa snaží ukázať harmonické spolunažívanie národov

Jozef Gregor-Tajovský

(1874 – 1940)

- 2. vlna slovenského realizmu
- najtvrdšia kritika neduhov ľudu ⇒ „tupiteľ národa“
- je učiteľ, pôsobí v období silnej maďarizácie, vyhodí ho, lebo nechce deti maďarizovať
- manželka – Hana Lilgová (neskôr Gregorová) – 3. vlna literárneho realizmu, píše novely, poviedky, hlavné postavy sú ženy
- pracuje v spolku Detvan
- komédia *Ženský zákon* (1900):
 - dej:
 - Anička a Michal sa majú radi, ale Michalovi rodičia (Jano a Zuza – v novom znení Beta) ani Aničkina mama (Marína – vdova) o tom nevedia
 - rodičom to povedia, nikto nie je nadšený, Marína je proti a nakoniec sa matky pohádajú o to, kam novomanželka pôjdu bývať
 - Michal musí ísť na vojnu, Dora (Marínina susedka, vdova) začne robiť intrigy – Maríne hovorí o lepšej neveste, ktorá síce nie je pekná, ale veľmi bohatá a Bete zase hovorí, že Marína má už novú nevestu – tým ešte viac rozdúcha nepriateľstvo medzi Betou a Marínou
 - Dora ešte aj roznáša, že Aničku videla s inými a že ich strieda
 - Michal príde domov, uverí povedačkám a znenávidí Aničku
 - nakoniec sa všetko vysvetlí – Dora sa prizná, že to robila pre peniaze (bohatí ju podplatili, aby sa ich dcéra vydala), Michal sa ospravedlní Aničke, že o nej pochyboval a Marína pustí novomanželov do Aničkinho domu pod podmienkou, že jej prídu pomáhať, keď bude potrebovať
 - svadba
 - kritika alkoholizmu – Marína pije a je z toho aj nejaký čas chorá
 - autor ukazuje, že na dedine často víťazia nad čistým ľúbostným citom majetkové záujmy
 - v hre sa uplatňuje autorovo humorné videnie dedinského sveta, humor preniká všetky zložky diela, od základného postoja spisovateľa k životu cez komickú stavbu situácií, charakteru, dialógov i gesta postáv
 - no za týmto humorným životným postojom je v hre vážna otázka o hodnote človeka v skapitalizovanej spoločnosti, ktorá vytvára vyostrené dramatické napätie
- dráma *Nový život*:
 - tragický príbeh richtárovej rodiny Jahodovcov
 - autor v hre ostro odsúdil túžbu dedinského človeka po popanšení i ľudskej sebeckosti a chamtivosti
 - v porovnaní s predchádzajúcou hrou sa táto hra rozvíja v pochmúrno-tragickom tóne, i postavy prechádzajú silným vnútorným zápasom, prežívajú bolestné rozpory
- hra *Statky-zmätky* (1909):
 - pomlčka v názve – elipsa – vypustenie slovesa
 - naznačuje a kritizuje medziľudské a rodinné vzťahy a chamtivosť
 - 3 rodiny:
 - Kamenský – dcéra Zuzka, viac detí
 - Ľavkovci – syn Ďuro
 - Palčíkovci – bezdetní, boháči
 - navzájom príbuzné
 - dej:

Ďuro je švárny mládenec, rád behá za dievčatami. Zuzka je veľmi introvertná (kam ma postavíte, tam som; tichá; typ KAŤA). Palčíkovci navrhujú, aby sa Zuzka a Ďuro zobrali, išli bývať do ich domu (príjmu ich za svojich), starali sa o nich a keď zomrú dajú im majetok. Ďuro súhlasí, Zuzka váha (mama ju presvedčila, aby prisvedčila, otec tvrdí, že najdôležitejšie je zdravie a láska).

Zosobášia sa, presťahujú sa, Palčíkovci sú spokojní (dostali, čo chceli – lacnú pracovnú silu), ale Ďuro nemôže vystáť Zuzku (je príliš tichá) a začne znova behať za Betou a háda sa kvôli tomu s Palčíkom. Zuzka je tehotná a odíde domov, Beta sa tam nasťahuje hneď na druhý deň.

Beta chce iba majetok, Ďura nemiluje a obľbuje ho, stále nalieha na Palčíkovcov, aby prepísali majetok na nich. Oni majetok prepísať nechcú (v skutočnosti nechcú deti, ale pracovnú silu, chamtiví). Ďuro po troške vynáša, Palčík o tom vie, pri hádke mu to raz vykričí, vytiahne dokonca naňho aj zbraň, vystrelí, ale netrafí.

Beta je stále nespokojnejšia, znepáči sa Palčíkovcom aj Ďurovi (najväčší problém je v tom, že nie je zvyknutá tvrdo robiť) a všetci ľutujú za Zuzkou. Ďuro si uvedomuje svoju chybu, Beta odchádza (nedostala majetok) a Ďuro ide odprosiť Zuzku, tá mu však neodpustí (nenaletí mu znova) a radšej ostane sama aj s dieťaťom.

- dej je situovaný na Vianoce – pred svadbou sú Vianoce aj po narodení dieťaťa sú Vianoce ⇒ dej trvá jeden rok
- Tajovský tu ukázal ako majetok opantol celé myslenie i konanie starého skupáňa Palčíka a jeho ženy Mary, honba za majetkom spôsobila rozvrat v rodinách a zmätok v dušiach
- jednoaktovka *V službe*:
 - základný konflikt hry vyrastá z vystupňovaného triedneho rozporu medzi bohatým gazdom Štefanom a jeho sluhom Janom
 - hra predstavuje ideový vrchol v Tajovského tvorbe, autor v nej zobrazil spoločenské podmienky, v ktorých dozrievalo triedne vedomie sproletarizovaných mas o nevyhnutnosti organizovaného boja proti utláčateľom
 - Janov odpor je skôr živelný, nepozná iné východisko, ako utlmiť svoj hnev než utopiť ho v alkohole, poddá sa gazdovi
- jednoaktovky *Matka*, *Tma*, *Hriech*
- návraty do minulosti – *Smrť Ďurka Langsfelda*, *Blúznivci*, *Hrdina* – po roku 1918